

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE BİREYLERİN DUYGUSAL ÖZYETERLİK VE POZİTİF DİNİ TUTUMLARININ ÖLÜM KAYGISI İLE İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEATH ANXIETY AND EMOTIONAL SELF-EFFICACY AND POSITIVE RELIGIOUS ATTITUDES OF INDIVIDUALS DURING THE COVID-19

Mehmet Fatih ŞİRAZ*, Adalet DEĞİRMENÇİ**, Mehmet Sabri BOZDAŞ*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Covid-19 pandemi sürecinde bireylerin duygusal özyeterlik ve pozitif dini tutumlarının ölüm kaygısı ile ilişkisini belirlemektir. Ayrıca ölüm kaygısının cinsiyet, yaş ve medeni durum demografik değişkenleri açısından farklılaşma düzeyleri ve ilişkileri de incelenecektir. Araştırmamız nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline uygun olarak desenlenmiştir. Örneklem grubu 18-66 yaş arası 598 (404 kadın, 194 erkek) bireyden oluşmaktadır. Araştırmada demografik veri formu, Duygusal Özyeterlik Ölçeği (DÖÖ), Türkçe Ölüm Kaygısı Ölçeği (TÖKÖ) ve Dini Başa Çıkma Ölçeği (DBÇÖ) kullanılarak veriler toplanmış ve sonuçlar analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, duygusal özyeterlik ile pozitif dini tutumlar arasında pozitif yönde ($r=,157$; $p<.01$), duygusal özyeterlik ile ölüm kaygısı arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu ($r=-,104$; $p<.05$), pozitif dini tutumlar ile ölüm kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır ($r=,054$; $p>.05$). Ölüm kaygısı demografik değişkenler açısından incelendiğinde yaş değişkeni ile arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu ($r=-,131$; $p<.01$), cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde kadınların aldıkları puanlar erkeklerin aldıkları puanlardan daha yüksek bulunurken ($t=6,751$; $p<.01$), medeni durum değişkeni açısından ölüm kaygısı incelendiğinde puanların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır ($t=.405$; $p>.05$). Bu bulgular ışığında araştırmacılara ve ruh sağlığı çalışanlarına toplum ve birey sağlığı için ölüm kaygısını azaltmaya yönelik psiko eğitim müdahale programları hazırlarken duygusal öz yeterliliği destekleyecek etkinliklere de yer vermelerinin program etkililiğini arttıracığı söylenebilir.

Anahtar sözcükler: psikoloji, ölüm kaygısı, duygusal özyeterlik, covid-19

ABSTRACT

The purpose of this study was to determine the relationship between death anxiety and emotional self-efficacy and positive religious attitudes of individuals during the Covid-19. Besides, the relationships and differentiation levels of death anxiety were examined in terms of gender, age and marital status socio-demographic variables. Our research was designed in accordance with the relational screening model, one of the quantitative research methods. The Socio-Demographics Form, the Emotional Self-efficacy Scale, the Turkish Death Anxiety Scale and the Religious Coping Scale were applied to 598 people between the ages of 18-66 in total, 404 were women (67,5%) and 194 were men (32,5%). According to the results obtained in the research, it was determined that there was a positive correlation ($r=,157$; $p<.01$) between positive religious attitudes and emotional self-efficacy, there was a significant negative correlation ($r=-,104$; $p<.05$) between death anxiety and emotional self-efficacy, and there was no statistically significant correlation ($r=,054$; $p>.05$) between positive religious attitudes and death anxiety. When death anxiety was examined in terms of socio-demographic variables, a significant negative relationship ($r=-,131$; $p<.01$) was found that there was between age variables, when it was examined in terms of gender variable, the scores obtained by women were higher than the scores obtained by men ($t=6,751$; $p<.01$), and when it was examined in terms of the marital status variable, the scores did not differ significantly ($t=.405$; $p>.05$). According to these research findings, while researchers and mental health professionals are preparing psycho education intervention programs in order to decreasing death anxiety for public and individual health, the inclusion of activities that will support emotional self-efficacy will increase the program effectiveness.

Keywords: psychology, death anxiety, emotinal self-efficacy, covid-19

* Uzm. Psikolog, Sağlık Bakanlığı, Şehitkâmil Devlet Hastanesi, Psikiyatri Kliniği, Gaziantep, Türkiye, fatihsiraz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5399-5898

** Psikolog, Sağlık Bakanlığı, Şehitkâmil Devlet Hastanesi, Psikiyatri Kliniği, Gaziantep, Türkiye, adaletatas@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1980-2957

*** Psikolog, Sağlık Bakanlığı, Şehitkâmil Devlet Hastanesi, Psikiyatri Kliniği, Gaziantep, Türkiye, sabribzds@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6785-1884

GİRİŞ

Salgın hastalıkların olduğu bir dönemde bireylerin kendileri ile ilgili varoluşsal kaygıları artabilir ve kendi ölümleri üzerine daha fazla düşünebilirler. Ölüm kaygısı olarak ifade edebileceğimiz bu durum günlük yaşamlarını, gelecek planlarını ve yaşamdaki öncelik sıralamalarını yeniden değerlendirmelerine yol açar. Bu değerlendirmelerin sağlıklı düzeyde olması için kaygının işlevselliği etkilememesi gerekmektedir. Ayrıca ölüm kaygısını etkileyebilen değişkenlerin bilinmesi bu durumla baş etme yeterliliğini arttıracaktır.

Salgın, kısa bir zaman içinde çevredeki insanların, hayvanların ya da bitkilerin büyük bir bölümüne bulaşan hastalık olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Bu yerel bir hastalık patlaması olabileceği gibi daha genel hatta dünya çapında (pandemik) olabilir. COVID-19 virüsü, SARS-CoV ve MERS-CoV’unda içine bulunduğu betacoronavirus (beta-koronavirüs) ailesi içinde yer alan bir virüs türü olup, 2019 yılında ortaya çıkıp kısa zaman içerisinde hızla tüm dünyayı etkisine almış ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bu durumu küresel bir salgın yani “pandemi” olarak ilan edilmiştir (WHO, 2020).

Hastalığın yayılma oranının çok yüksek olması tüm dünyada yoğun kaygı yaratmıştır. Yaşanan bu süreç hastalığa yakalanma, risk altında olma ve farkında olmadan yakınlarımıza zarar verme gibi endişeler doğurmuştur. Ortaya çıkan tüm bu endişeler ve hastalık süreci ile ilgili belirsizlikler, ek olarak hızlı bir şekilde artan ölüm oranlarının kişilerde ölüm kaygısına sebep olduğu düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde ölüm kaygısı ile bireyin demografik özellikleri (Baum & Boxley, 1984; Chuin & Choo, 2009; Kalaoğlu-Öztürk, 2010), fiziksel ve ruhsal sağlık durumu (Dougherty, Templar & Brown, 1986; Neimeyer, Wittkowski & Moser, 2004) dini tutumları (Chuina & Choo, 2009; Wen, 2010) gibi birçok değişken arasında ilişkiler olduğu gözlenmiştir.

Bu araştırma kapsamında bireylerin ölüm kaygılarını etkileyen ve ölüm kaygısı ile ilişkili olan değişkenler üzerine durulmuştur. Kurumsal temeller ve alan literatürü bağlamında, ülkemiz ve dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi sürecinde bireylerin duygusal özyeterlik ve dini tutumlarının ölüm kaygısı ile ilişkilerin belirlenmesi araştırma sorusu olarak belirlenmiştir. Ayrıca ölüm kaygısı ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiler de incelenerek, elde edilen bulgular literatür bilgilerinin katkısıyla tartışılacak ve ilerleyen zamanlardaki araştırmalar için öneriler sunulacaktır. Araştırmadan elde edilen bulgular ölüm kaygısı ile ilişki olan değişkenler hakkında bilgi sağlayacaktır. Kuramsal temellere dayandırılarak tasarlanan bu araştırmanın verileri ölüm kaygısı ile baş etmek için hazırlanacak olan psikoeğitim uygulamalarında dikkate alınması gereken hususlar açısından katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Psikoloji literatüründeki kuramlar incelendiğinde ölüm ve ölüm kaygısı kavramlarını farklı açılardan değerlendirilmiştir. Psikanalitik kuramın kurucusu olan S. Freud ölümü hayal edemeyeceğimiz ve bilemeyeceğimiz için bilinç dışımızda ölümsüz olduğumuza inandığımızı vurgular (Freud, 1915/1957). Bilişsel yaklaşım açısından ölüm kaygısı kavramı, bireylerin yaşadığı olaylardan ve bu olayları yorumlama biçimlerinden etkilenir. Bazı bireyler daha genel yaklaşırken bazıları incelikli düşünme eğilimindedir. Yine bazı bireyler ölüme esnek yaklaşırken bazıları daha uçlarda esnek olmayan bir yaklaşım ile

değerlendirme eğilimleri, bireysel bağlamda ölüm kaygısı ile ilişkilendirilmektedir (Neimeyer, Bagley & Moore, 1986).

Ölüm düşüncesi, bireyde zaman zaman aşırı, ölçsüz, patolojik şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bu durum bireyin ruh halini olumsuz etkileyebilmektedir. Ölüm karşısında ortaya çıkan tutumlar, denge ve uyumu yitirdikçe, bireyin kaygı düzeyi artmakta ve çevreyle uyumu zorlaşmaktadır (Aksu & Okçay, 2010). Ölüm kaygısı ile baş etmek ve bu kaygının günlük hayattaki etkilerini yönetebilme noktasında kişilerin bireysel farklılıklar da önem kazanmaktadır. Bunlardan birisi de duygusal özyeterlik kavramıdır. Duygusal özyeterlik kavramı, duygu ile ilişkili, kendi kendine algılanan yetenekler ve eğilimlerin bir araya geldiği inançları ifade etmektedir (Petrides, Sangareau, Furnham & Frederickson, 2006). Sosyal bilişsel kuramcılar duygu ile ilgili öz düzenlemede özyeterlik inançlarının rolünü kaçınma, engelleme, sürdürme veya kişinin bireysel uyumunu sağlama hizmetinde içsel yönelimli duygular olarak tanımlarlar (Eisenberg & Spinrad, 2004). Sosyal bilişsel kuram açısından güçlü özyeterlik inançları olan bireylerin zor olaylar karşısında daha uzun süre dayanması beklenirken, daha az özyeterlik inancı olan bireyler korkuya ve endişeye daha kolay kapılırlar (Bandura, 1993, 2000). Ölüm kaygısı modeli açısından (Tomer & Eliason, 1996), bireylerin özdenetim ve özyeterlik hakkındaki inanç ve algıları, ölüm kaygısının önemli aracı değişkenleridir. Benlik hakkında güçlü olumlu inanışları olan bireyler, daha düşük ölüm kaygısı düzeylerine dönüşen düşünce süreçleri üzerinde daha fazla kontrol sahibi olurlar (Cicirelli, 1999). Bunun aksine, zayıf özyeterliğe ve öz düzenleme inançlarına sahip bireyler, düşünce süreçleri ve endişeleri üzerinde daha az kontrol uygulayabilirler (Fry, 2003). Bu nedenle, her iki modelde de bireylerin kendi duygusal yetenekleri ve eğilimleri ile ilgili inançlarına ilişkin algılarının ölüm kaygısının sağlam göstergeleri olacağı varsayılabilir. Bu nedenle kuramsal alt yapıdan yola çıkarak özyeterlik ve dini tutumların ölüm kaygısı ile ilişkisine dair hipotezler oluşturulmuştur.

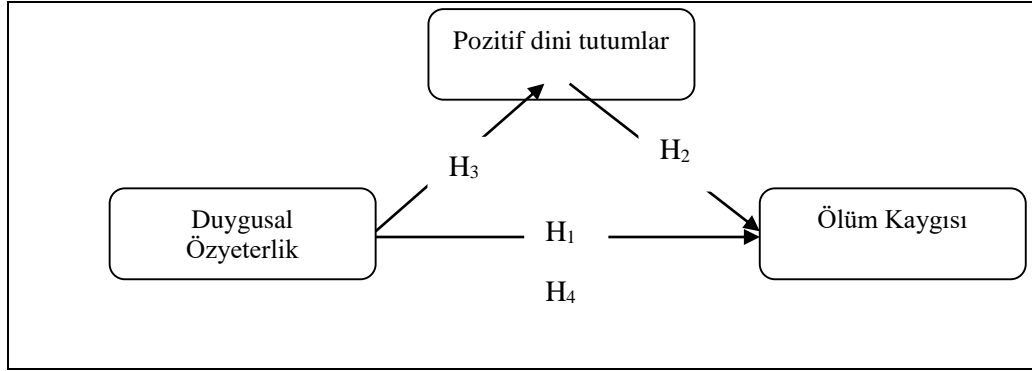
Ölüm kaygısı ile ilişkilendirilen dini tutum ve eğilimleri inceleyen araştırmaları incelediğimizde dindarlık düzeyi arttıkça ölüm kaygısının azaldığını gösteren çalışmalar (Al-Sabwah & Abdel-Khalek, 2006) olsa da iki değişken arasında anlamlı bir ilişki göstermeyen araştırma bulguları da mevcuttur. Chuin ve Choo (2009) yapmış olduğu çalışmada ölüm kaygısı ile içsel ve dışsal dini yönelim ile ölüm anksiyetesi arasında ilişki bulunmamıştır. Wen (2010) yaptığı çalışmada ise içsel dini motivasyon ile ölüm kaygısı arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Bir başka araştırmada dindarlık ile ölüm korkusu arasında pozitif ilişki bulunmuştur (Ellis, Wahab & Ratnasingan, 2013). Florian ve Kravetz (1983), eğer belirli bir dini yönelim, yaşamdan sonra bilinmeyenlerde cezalandırma kavramlarını vurgularsa, dindarlığın ölüm korkusuyla olumlu bir şekilde ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Alanda yapılan bir başka araştırmada yetişkin bireylerin ölüm kaygısı düzeyleri arttıkça genel dindarlık, dindarlığın davranış, duygu ve biliş düzeylerinde de bir artış olduğu ancak ölüm kaygısı ile dinî ilişki boyutu arasında anlamlılık derecesinde herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır (Kınter & Köftegül, 2017). Kandemir'in (2020) yapmış olduğu araştırmada ise dindarlık düzeylerinin ölüm kaygısı düzeylerini yordadığı ve dindarlık ile ölüm kaygısı arasında negatif yönde ilişkiler olduğunu bulunmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI, MODELİ VE HİPOTEZLERİ

Bu çalışmanın temel amacı Covid-19 pandemi sürecinde duygusal özyeterlik ve pozitif dini tutumların ölüm kaygısı ile ilişkisini belirlemektir. Temel amaca ek olarak alt amaçlar belirlenmiş bunlar: 1) Aracılık etkisi koşulları sağlanırsa duygusal özyeterlik ve

ölüm kaygısı arasındaki ilişkide pozitif dini tutumların aracılık etkisini incelemek. 2) Ölüm kaygısının cinsiyet, yaş ve medeni durum demografik değişkenleri açısından farklılaşma düzeyleri ve ilişkileri de incelenecektir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın ilk aşamasında temel amaç doğrultusunda Şekil 1’de gösterildiği üzere hipotezler oluşturulmuştur, daha sonra alan literatürü ile uyumlu olarak demografik değişkenlerle ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi tanımlamaya yönelik hipotezler oluşturularak incelenmiştir. Oluşturulan hipotezler aşağıda sıralanmıştır.

Temel Hipotezler

H₁ : Duygusal özyeterlik düzeyi ile ölüm kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

H₂ : Pozitif dini tutumlar ile ölüm kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

Alt Hipotezler

H₃ : Duygusal özyeterlik düzeyi ile pozitif dini tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

H₄ : Duygusal özyeterlik ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkide pozitif dini tutumların aracılık etkisi vardır.

H₅ : Ölüm kaygısı ile yaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

H₆ : Ölüm kaygısı cinsiyet değişkeni açısından farklılaşmaktadır.

H₇ : Ölüm kaygısı medeni durum değişkeni açısından farklılaşmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın bağımlı değişkeni olan “ölüm kaygısı” ile bağımsız değişkenleri “duygusal özyeterlik, pozitif dini tutumlar, yaş, cinsiyet, medeni durum” arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Gaziantep olarak belirlenmiş, örneklem grubu ise kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir olması açısından araştırmanın amacına uygun olarak uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu amaçla 18 yaşın üzerinde okuma yazması olan, kadın ve erkek bireyler, araştırmaya katılmaya gönüllü oldukları takdirde kabul edilmiştir. Araştırma kapsamında 598 kişiye ulaşılmış ve demografik verilerle birlikte hipotezler doğrultusunda ölçekler uygulanmıştır. Katılımcıların 404'ü (%67,6) kadın, 194'ü (%32,4) erkektir. Yaşları 18-66 arasında değişmektedir. Katılımcıların yaş ortalamaları 31,01 olup, standart sapmaları 9,07'dir. Katılımcıların 336'sı (%56,2) bekâr, 262'si (%43,8) evli bireylerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi formu

Araştırmacılar tarafından oluşturulan bu formda katılımcıların yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine ait soru örnekleri bulunmaktadır.

Duygusal özyeterlik ölçeği (DÖÖ)

Kirk, Shutte ve Hine (2008) tarafından geliştirilen duygusal özyeterlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları 2010 yılında Totan, İkiz ve Karaca tarafından yapılmıştır. Ölçek özgün halinde tek boyutta 32 maddeden oluşan beşli Likert tipi bir ölçme aracıdır. Yapılan analizler sonucu ölçeğin orijinali ile uyumlu tek faktörlü yapısının KMO katsayısı .93, Barlett küresellik değeri 4981.61 ($p = ,000$)' dir ve açıklanan toplam varyansın %31,78'ini açıkladığı belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları iç tutarlık katsayıları ve test tekrar test yönteminin kullanılmasıyla incelenmiştir. Ölçeğin toplamına ait Cronbach alfa katsayısı .93 olarak hesaplanırken, test tekrar test güvenilirlik katsayısı .62 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin DFA sonucu uyum iyiliği değerleri; $\chi^2/df = 3.27$; RMSEA= .071; NFI= .92; CFI= .94; GFI= .88 olarak saptanmıştır. Ölçeğin 'Duyguları düzenleme, Duyguların destekleyici etkisi, Duyguları anlama, Duyguları algılama' olmak üzere 4 boyutu bulunmakla birlikte toplam puanın yüksekliği duygusal özyeterliliğin yüksekliğini göstermektedir (Totan, İkiz & Karaca, 2010). Araştırmamızda yapılan analiz sonucu ölçeğin toplamına ait cronbach alfa katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır.

Türkçe ölüm kaygısı ölçeği (TÖKÖ)

Toplam 20 maddeden oluşan beşli Likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçek Sarıkaya ve Baloğlu (2016) tarafından geliştirilmiş ve geçerlilik ve güvenilirliği yapılmıştır. Yapılan analizler sonucu ölçeğin KMO katsayısı .95, Barlett küresellik değeri 5562.31 ($p = ,001$)' dir ve açıklanan toplam varyansın %67.27'sini açıkladığı belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .71 ile .92 arasında değişmektedir. Ölçeğin öğrenci örnekleminde DFA sonucu uyum iyiliği değerleri; $\chi^2/df = 3.54$; RMSEA= .05; NFI= .90; CFI= .92; GFI= .86 olarak saptanmıştır. Ölçeğin yetişkin örnekleminde DFA sonucu uyum iyiliği değerleri; $\chi^2/df = 3.54$; RMSEA= .04; NFI= .97; CFI= .98; GFI= .89 olarak saptanmıştır. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda TÖKÖ final formu oluşturulmuştur. Ölçeğin 'ölümün belirsizliği, ölümü düşünme ve ölüme tanıklık, acı çekme' olmak üzere üç alt bölümü bulunmakla birlikte toplam puan hesaplanarak ölüm kaygısına ulaşılmaktadır (Sarıkaya &

Baloğlu, 2016). Araştırmamızda yapılan analiz sonucu ölçeğin toplamına ait cronbach alfa katsayısı .96 olarak hesaplanmıştır.

Dini başa çıkma ölçeği

Abu-Raiya, Pargament, Mahoney ve Stein (2008) tarafından geliştirilen dini başa çıkma ölçeğinin Türkçe'ye uyarlama çalışması Ekşi ve Sayın (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçe formun psikometrik çalışmaları, ölçeğin orjinal formu ile aynı yapıya sahip olduğunu göstermiştir. 10 maddeden oluşan ölçek dört' likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı pozitif dini başa çıkma alt ölçeği için .91, negatif dini başa çıkma alt ölçeği için .86 olarak hesaplanmıştır. DFA sonucunda, 10 madde ve 2 faktörlü model için hesaplanan uyum indeksi değerlerinin $\chi^2/sd = 2,58$; RMSEA= .049; SRMR= .20; GFI= .94; CFI = .95; NFI = .98; NNFI = .93 olarak saptanmıştır. Ölçekten toplam puan elde edilmemekle birlikte 'pozitif dini başa çıkma' ve 'negatif dini başa çıkma' olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Pozitif dini tutum alt boyutundan alınan yüksek puan olumlu başa çıkmayı gösterirken, negatif dini tutum alt boyutundan alınan yüksek puan olumsuz dini başa çıkmayı göstermektedir (Ekşi & Sayın 2016). Araştırmamızda yapılan analiz sonucu ölçeğin pozitif dini tutum alt boyutuna ait cronbach alfa katsayısı .94, negatif dini tutum alt boyutuna ait cronbach alfa katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada öncelikle araştırma hipotezlerine uygun olarak ölçekler belirlenmiştir. Belirlenen ölçekleri kullanmak için, ölçeklerin Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışmalarını yapan araştırmacılarla iletişime geçilerek izinler alınmıştır. Ölçek izinleri tamamlandıktan sonra araştırmamızın etik kurul izni Gaziantep Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (14.05.2020-168) alınmıştır. Oluşturulan form online olarak katılımcılara ulaştırılmıştır. Katılımcılara araştırmayı tanıtan ve araştırmaya katılmaya yönelik gönüllü katılım formu verilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden bireylere yine demografik bilgileri içeren form, duygusal ozyeterlik ölçeği, dini başa çıkma ölçeği ve Türkçe ölüm kaygısı ölçeği uygulanmıştır. Ayrıca bireylere kimlik bilgilerine ihtiyaç olmadığı, verecekleri bilgilerin gizli tutulup araştırma dışında kullanılmayacağı bilgileri de verilmiştir. 598 katılımcıdan toplanan veriler değerlendirilmeye alınmış ve analizler yapılmıştır.

İstatistiksel Analiz

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin normal dağılım düzeyleri incelenmiştir. Yapılan incelemede ölçeklerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 +1 değer aralığı içerisinde kaldığı, dolayısıyla normal dağılım gösterdiği (George & Mallery, 2019; Hair, Black, Babin & Anderson, 2019) görülmüştür. Normal dağılım gösteren Verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Pearson Momentler çarpımı korelasyonu, ölüm kaygısının demografik değişkenler açısından farklılaşp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Hipotezlerin incelenmesinde SPSS-26 ve SPSS-Amos paket programları kullanılmıştır. Anlamlılık $p < .05$ düzeyinde kabul edilmiştir.

BULGULAR

Ölçeklerden elde edilen ortama puanlar; Duygusal özyeterlik ölçeği puanı toplam puan ortalamaları $117,67 \pm 16,13$; Pozitif dini tutum ortalama puanları $21,49 \pm 6,47$; Türkçe ölüm kaygısı ölçeği ortalama $33,53 \pm 20,35$ olarak tespit edilmiştir. Ölçeklerin birbirleri ile ilişkileri incelendiğinde duygusal öz yeterlilik ölçeği ile pozitif dini tutum arasından pozitif yönde ($r=,157$; $p<.01$), Türkçe ölüm kaygısı ölçeği arasında negatif yönde ($r=-,104$; $p<.05$) anlamlı ilişki saptanmıştır. Pozitif dini tutum ile Türkçe ölüm kaygısı arasında ($r=,054$; $p>.05$) anlamlı ilişki saptanmamıştır. Sonuçlara ilişkin veriler Tablo 1’de verilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda “Duygusal özyeterlik düzeyi ile ölüm kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır (H_1); duygusal özyeterlik ve pozitif dini tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır (H_3)”, hipotezlerin desteklendiği “ Pozitif dini tutumlar ile ölüm kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır (H_2)” hipotezinin desteklenmediği görülmektedir. Bu sonuçlara göre H_1 , ve H_3 kabul edilirken, H_2 reddedilmiştir. Ayrıca aracı değişken analizi yapabilmek için Baron ve Kenny’nin (1986) bildirdiği aracı değişken ve bağımlı değişken arasında ilişki koşulu gerektiğinden H_4 hipotezi de reddedilmiştir. Analizlere ait veriler Tablo 1’ de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Yönelik Korelasyon Ve Normal Dağılım Değerlendirmeleri

N=598	1	2	3	Ortalama	Standart sapma
1.Duygusal özyeterlik	-			117,67	16,13
2.Pozitif dini tutum	,157**	-		21,49	6,47
3.Türkçe ölüm kaygısı	-,104*	,054	-	33,53	20,35
Çarpıklık	,019	-,892	,384		
Basıklık	-,321	-,342	-,639		

* $p < .05$, ** $p < .01$

Ölüm kaygısı sosyodemografik değişkenler açısından incelendiğinde yaş değişkeni ile arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır ($r=-,131$; $p<.01$). Yaş arttıkça ölüm kaygısı yaşama düzeyinin azalmaktadır. Cinsiyet değişkeni açısından ölüm kaygısı incelendiğinde, kadınların aldıkları puanların ($ort \pm ss=37,23 \pm 20,18$), erkeklerin aldıkları puanlardan ($ort \pm ss=25,71 \pm 18,43$) anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($t=6,751$; $p<.05$). Kadınların aldıkları puanlar erkeklerin aldıkları puanlardan daha yüksektir. Medeni durum değişkeni açısından ölüm kaygısı incelendiğinde bekâr bireylerin aldıkları puanların ($Ort \pm Ss=33,83 \pm 19,41$) evli bireylerin aldıkları puanlardan ($Ort \pm Ss=33,15 \pm 21,54$) anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır ($t=.405$; $p>.05$). Elde edilen bulgular doğrultusunda “Ölüm kaygısı ile yaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır (H_5) ve Ölüm kaygısı cinsiyet değişkeni açısından farklılaşmaktadır (H_6) hipotezleri desteklenirken, Ölüm kaygısı medeni durum değişkeni açısından farklılaşmaktadır (H_7) hipotezi desteklenmediği görülmüştür. Bu doğrultuda H_5 ve H_6 kabul edilmiş, H_7 reddedilmiştir. Analizlere ait veriler Tablo 2’ de verilmiştir.

Tablo 2. Ölüm Kaygısının Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi

N=598	TÖKÖ ^a
+Yaş	r -,131**

		Ort±Ss	t
**Cinsiyet	Kadın	37,23±20,18	6,751**
	Erkek	25,71±18,43	
**Medeni Durum	Bekâr	33,83±19,41	,405
	Evli	33,15±21,54	

⁺Pearson Korelasyon analizi, ⁺⁺Student t test **p<0,01

^aTürkçe Ölüm kaygısı ölçeği

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Covid-19 pandemi sürecinde bireylerin duygusal özyeterlik ve pozitif dini tutumlarının ölüm kaygısı ile ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca ölüm kaygısının cinsiyet, yaş ve medeni durum demografik değişkenleri açısından farklılaşma düzeyleri ve ilişkileri de araştırılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda “duygusal özyeterlik düzeyi ile ölüm kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır” hipotezinin araştırma sonuçları ile desteklendiği gözlenmiştir. Alanyazını incelendiğinde Türkiye’de Duygusal özyeterlik ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin incelendiği herhangi bir çalışma bulunmamıştır. Bu yönüyle araştırmadan elde ettiğimiz sonuçların önemli olduğu söylenebilir. Yurt dışında yapılan çalışmalarda ise Robinson (1991) özyeterlik ile ölüm kaygısı arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulmuştur. Fry’ın (2003) yapmış olduğu bir başka çalışmada da kadınların duygusal özyeterlikleri ile ölümden sonraki bilinmezlik korkusu arasında negatif ilişki bulunmuştur. Ancak erkeklerde ölümden sonra bilinmezlik korkusu ile duygusal özyeterlik arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır. Ayrıca kadın ve erkeklerin duygusal özyeterlikleri ile ölüm korkusu arasında ilişkiye de rastlanmamıştır (Fry, 2003). Araştırmamızda elde edilen bulgular ışığında bireylerin özyeterliklerinin ölüm kaygısı üzerinde etkili olduğu düşük duygusal özyeterliğe sahip bireylerin ölüm kaygısını daha fazla yaşadığı, yüksek duygusal özyeterliğe sahip bireylerin ölüm kaygısını daha az yaşadığı gözlenmiştir. Bu bulgu sosyal bilişsel kuramının (Bandura, 1993,2000) ve ölüm kaygısı kuramının (Tomer & Eliason, 1996) özyeterlik ile ilgili açıklamaları ile uyumlu olmakla birlikte ölüm kaygısı üzerinde özyeterliğin etkili bir değişken olduğunu göstermektedir. Alanyazınları incelendiğinde araştırmada elde edilen bulgu destekleyen yurt dışındaki çalışmalara rastlanmakla birlikte, yurt içinde bu alanda araştırmaların eksik olduğu görülmüştür.

Araştırma sonucunda bir başka bulgu sonucu, “pozitif dini tutumlar ile ölüm kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır” hipotezi desteklenmemiştir. Literatürde bu bulguyu destekleyen araştırmalara rastlanılmaktadır. Chuin ve Choo (2009), Rasmussen ve Johnson (1994) araştırmalarında bu çalışma ile benzer şekilde dini yönelim ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Alanyazını incelendiğinde Kınter ve Köftegöl (2017) tarafından yapılan araştırmada, bizim çalışmamızdan farklı olarak, katılımcıların genel dindarlık düzeyleri ile ölüm kaygısı düzeyleri arasında da pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu görülmüştür. Yani katılımcıların genel dindarlık düzeyleri arttıkça ölüm kaygısı düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Kınter & Köftegöl, 2017). Yurtdışında yapılan çalışmalarda Wen’in (2010), 165 denek üzerinde dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında ölüm kaygısı ve dindarlık arasında anlamlı ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Ancak yapılan bazı çalışmalarda aksi yönde bulgularla da karşılaşmaktadır. Amjad’ın (2014) dindarlık ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada iki değişken arasında negatif bir ilişki gözlenmiştir. Roff ve arkadaşları (2002)’nin yaptığı çalışmada ise, iki değişken arasında negatif bir ilişki olduğu

belirlenmiştir. Yani örneklemin dindarlık düzeyleri arttıkça ölüm kaygısı düzeylerinin azaldığı belirlenmiştir. Tüm bu araştırmalara bakıldığında ölüm kaygısı ile pozitif dini tutumlar arasındaki ilişkinin pozitif veya negatif korelasyon gösterebildiği gözlenmiştir. Literatürde pozitif dini tutumlar ile ölüm kaygısı arasında ki ilişkinin yordanmasında anlamlı ilişki bulunmayan araştırmalar da karşılaşılmaktadır. Bu bakımdan ulaştığımız sonuçları destekleyen ve desteklemeyen sonuçlarla karşılaşmaktayız.

Araştırmanın alt hipotezlerinden “duygusal özyeterlik ve pozitif dini tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır” hipotezinin araştırma sonuçlarıyla da desteklendiği gözlenmiştir. Bandura, kişilerin aracı ve kolektif kontrol tekniklerini kullanırken diğerleri ile ilişkiye girmek yoluyla hedeflerine ulaştırdıklarını ifade etmiştir. Bu süreçte öne çıkan faktörlerden birisi, ilişkiye girilen kişilerin etkilendiği kültürel sistemlerdir. Kültürel sistemlerin, kişilerin yaşamlarını şekillendiren davranışlar üzerinde büyük oranda etkisi olduğu söylenebilir. Bu nedenle Bandura’nın, sosyal-bilişsel kuramında kullanılan aracı yöntemler kültürel bağlamdan ayrı ele alınmamalıdır. Yetiştirilme biçimi, sosyo-ekonomik düzey, ebeveynlik tarzları, fiziksel sağlık, akademik başarı, özyeterlik, kimlik duygusu ve dindarlık eğilimi ve sosyal ilişkiler başta olmak üzere bireylerin özyeterlik düzeyini etkileyen veya bundan etkilenen pek çok unsurdan söz etmektedir. İşte bu bağlamda özyeterlik kavramının etkileşim içinde olduğu kavramlardan birisi de dini tutumlar olarak düşünülebilir. Dini tutumlar bireyin sosyal yaşamı, bireysel ilişkileri, kişisel seçimleri üzerinde oldukça önemli bir unsurdur. Bu nedenle dini tutumlar ile özyeterlik ilişki bakımından birçok araştırmada yer almaktadır (Bandura, 2002). Kartopu (2015) tarafından yapılan çalışmada dindarlık tutumları ile özyeterlik arasında ki ilişkinin incelenmesi sonucu elde edilen bulgular, dindarlık tutumlarının özyeterlik eğilimini teşvik ettiği yönündedir. Ayrıca özgüven kavramının da “sevilebilir olma” ve “yeterli olma duygusu” olmak üzere iki önemli yönü vardır (Mutluer, 2006). Bu bağlamda özgüven kavramının da öz yeterlikle ilişkili olduğu söylenebilir. Sarıçam ve Güven (2012) tarafından özgüven ile dinî tutum arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada özgüven ile dinî tutum arasında pozitif ilişki gözlenmiştir.

Ölüm kaygısı sosyodemografik değişkenler açısından incelendiğinde yaş değişkeni ile arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Yaş arttıkça ölüm kaygısı azalmaktadır. Yaş faktörüne göre ölüm kaygısının yaşa bağlı olarak değişmediği çalışmalar olduğu gibi (Chuin & Choo, 2009; Wen, 2010), literatürde yaşlandıkça ölüm kaygısının arttığını (Feifel & Nagy, 1981) ya da yaşlandıkça ölüm kaygısının azaldığını gösteren (Keller, Sherry & Piotrowski, 1984) çalışmalara da rastlanmıştır. Literatürde bulgularımızı destekleyen ve desteklemeyen çalışmaların varlığı görülmüştür.

Elde ettiğimiz bulgulara göre ölüm kaygısı cinsiyet değişkeni açısından farklılaşmaktadır hipotezi desteklenmektedir. Kadınlarda gözlenen ölüm kaygısı, erkeklerden daha fazladır. Benzer şekilde Chuin ve Choo (2009), Feifel ve Nagy (1981) çalışmalarındaki sonuçlarla uyumludur. Kaygı bozuklukları ve depresyonun kadınlarda erkeklerden iki kat daha fazla yaşanmasının sebeplerinin belirtildiği bir araştırmada, bu farkın düşük gelirli ve yanlış yaşantılara maruz kalma ve fiziksel ya da cinsel istismarı da barındıran olumsuz ve stresli yönlerine bağlanmaktadır. Kadınların daha fazla ölüm kaygısı ifade etmelerinde nedeni olarak kadınların kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri, farklı sosyo-kültürel deneyimlere ve kültürel koşullara sahip olmaları olabileceği değerlendirilmektedir (Chuin & Choo, 2009; Feifel & Nagy, 1981).

Elde ettiğimiz verilere göre ölüm kaygısı medeni durum değişkeni açısından farklılaşmaktadır hipotezi desteklenmemiştir. Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ekşi ve ark. (2019) tarafından yapılan çalışmada medeni durumun ölüm kaygısı üzerinde anlamlı bir farklılık gösterdiği, bekârların evlilere göre daha yüksek ölüm kaygısı yaşadıkları saptanmıştır. Yapılan bazı çalışmalarda da evlilerin daha fazla ölüm kaygısı bildirdiği bulgulara rastlanmıştır (Erdoğan & Özkan, 2007). Aynı zamanda alanyazını incelendiğinde bizim bulgularımıza paralel olarak medeni durum değişkenine göre ölüm kaygısında anlamlı bir farklılık tespit edilmeyen çalışmalara rastlanılmaktadır (Kaloğlu-Öztürk, 2010). Alanyazını incelendiğinde ölüm kaygısı ile ilgili çalışmaların örneklem seçiminde yaşlı gruplardan yararlanıldığı gözlenmiştir. Medeni durum, cinsiyet ve yaş değişkenleri ile ilgili bu durumun olumsuz etkisi olabileceği düşünülmüştür. Örneklemin homojen seçilmesinin bulgular açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Pandemi süreci dünyanın birçok ülkesini etkisi altına alan ve bireylerin yaşamının tehdit eden bir kriz dönemidir. İçinde bulunduğumuz Covid-19 enfeksiyonu dünyada birçok insanın hayatını kaybetmesine, yine azımsanmayacak düzeyde kişinin de enfeksiyon kapmasına sebep olmuştur. Bu süreçte yalıtım, hijyen kuralları, yasaklar ve bunlarla birlikte hastalık süreci toplumlarda kaygı düzeyini belirgin olarak arttırmaktadır. Özellikle yaşamsal bir tehdidin olması ölüm kaygısına yönelik duygu ve düşüncelerin daha belirgin düzeyde yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu süreçte yaptığımız bu çalışma ile alan literatüründeki bulguları destekleyen veriler olmakla birlikte araştırmamızı en önemli bulgularından bir tanesi duygusal özyeterlik ile ölüm kaygısı arasındaki negatif ilişki bulunmasıdır. Ayrıca duygusal özyeterlik ile ölüm kaygısı arasında ilişkiyi inceleyen çalışmaların literatürde kısıtlı olması elde edilen bulguyu önemli kılmaktadır. Literatür bulguları ile desteklenen bir başka bulgu gençlerin ve kadınların daha fazla ölüm kaygısı bildirdikleri saptanmıştır. Sonuç olarak bu bulgular ışığında araştırmacılara ve ruh sağlığı çalışanlarına toplum ve birey sağlığı için ölüm kaygısını azaltmaya yönelik Psikoeğitim müdahale programları hazırlarken duygusal öz yeterliliği destekleyecek etkinliklere de yer vermelerinin program etkililiğini arttıracacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aksu, T. & Okçay, H. (2010) Yaşam dönemlerine göre ölüm algısı ve hemşirelik yaklaşımı. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 5(14),113-126.
- Al-Sabwah, M.N. & Abdel-Khalek, A.M. (2006). Religiosity and Death Distress in Arabic College Students. *Death Studies*, 30(4), 365–375.
- Amjad, A. (2014). Death anxiety as a function of age and religiosity. *Journal of Applied Environmental and Biological Sciences*, 4(9), 333-41.
- Bandura, A. (1993). Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117–148.
- Bandura, A. (2000). Exercise of Human Agency Through Collective Efficacy. *Current Directions in Psychological Science*, 9(3),75–78.
- Bandura, A. (2002). Social Cognitive Theory in Cultural Context, *Applied Psychology: An International Review*, 51(2), 269-290.

- Baron, R.M. & Kenny, D.A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Baum, S.K. & Boxley, R.L. (1984). Age denial: Death denial in the elderly. *Death Education*, 8(5-6), 419-423.
- Chuin, C.L., Choo, C. (2009). Age, gender, and religiosity as related to death anxiety. *Sunway Academic Journal*, 6,1-16.
- Cicirelli, V.G. (1999). Personality and Demographic Factors in Older Adults' Fear of Death. *The Gerontologist*, 39(5), 569-579.
- Dougherty, K., Templer, D.I. & Brown, R. (1986). Psychological states in terminal cancer patients as measured over time. *Journal of Counseling Psychology*, 33(3), 357-359.
- Eisenberg N. & Spinrad, T.L. (2004). Emotion-Related Regulation: Sharpening the Definition. *Child Development*, 75(2), 334-339.
- Ekşi, F., Okan, N., Kökçam, B. & Ekşi, H. (2019). Yaşamın Anlami Ve Yaşamın Amacı Değişkenlerinin Ölüm Kaygısını Yordamaları Üzerine Bir Model Denemesi, *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 6(32), 72-84.
- Ekşi, H. & Sayın, M. (2016). The adaptation of Religious Coping Scale into Turkish language: A study of bilingual equivalence, validity and reliability. *Paper presented at the AGP Humanities and Social Sciences Conference*, BAU International Berlin University, 19-22 May, Berlin, Germany.
- Ellis, L., Wahab, E.A. & Ratnasingan M. (2013). Religiosity and fear of death: a three-nation comparison. *Mental Health, Religion & Culture*, 16(2), 179-199.
- Erdogdu, M.Y. & Özkan, M. (2007). Farklı dini inanışlardaki bireylerin ölüm kaygıları ile ruhsal belirtiler ve sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *İnönü Üniversitesi Tıp Fak Dergisi*, 14(3), 171-179.
- Feifel, H. & Nagy, V.T. (1981). Another look at fear of death. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49(2), 278-286.
- Florian, V. & Kravetz, S. (1983). Fear of personal death: Attribution, structure, and relation to religious belief. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(3), 600-607.
- Freud, S. (1915/1957). Thoughts For the Times on War and Death. (Çev. & Edt. Strachey J.) *The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud içinde (Vol.14, pp. 275-300)*. London: Hogart Press. (Orijinal çalışma 1915)
- Fry, P.S. (2003). Perceived self-efficacy domains as predictors of fear of the unknown and fear of dying among older adults. *Psychology and Aging*, 18(3), 474-486.
- George, D., Mallery, M. (2019). *IBM SPSS Statistics 25 Step by Step: A Simple Guide and Reference*, (15. Edt.), p. 114. New York: Routledge.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. & Anderson R.E. (2019). *Multivariate Data Analysis. Preparing for Multivariate Analysis*, (8. Basım), p.48. United Kingdom: Cengage.
- Kalaoğlu-Öztürk, Z. (2010). Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Uzmanlık tezi, Adana.

- Kandemir, F. (2020). Bazı demografik değişkenler bağlamında covid-19 pandemi neslinin dindarlık ve ölüm kaygısı ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. *Tokat İlmîyat Dergisi*, 8(1), 99-129.
- Kartopu, S. (2015). Özyeterlilik Kimlik Duygusu Ve Dindarlık Eğilimi, *Gümüşhane Üniversitesi Yayınları*-27, ss. 243-250.
- Keller, J.W., Sherry, D. & Piotrowski, C. (1984). Perspectives on Death: A Developmental Study. *The Journal of Psychology*, 116(1), 137-142.
- Kımtır, N. & Köftegöl, Ö. (2017). Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı İle Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(36), 55-82.
- Mutluer, S. (2006). Özgüven Oluşmasında Manevî Değerlerin Rolü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Neimeyer, R.A., Bagley K.J. & Moore M.K. (1986). Cognitive structure and death anxiety. *Death Studies*, 10(3), 273-288.
- Neimeyer, R.A., Wittkowski, J. & Moser R.P. (2004). Psychological research on death attitudes: an overview and evaluation. *Death studies*, 28 (4), 309-340.
- Petrides, K.V., Sangareau, Y., Furnham, A. & Frederickson, N. (2006). Trait Emotional Intelligence and Children's Peer Relations at School. *Social Development*, 15(3), 537-547.
- Rasmussen, C.H. & Johnson, M.E. (1994). Spirituality and Religiosity: Relative Relationships to Death Anxiety, *Journal Of Death And Dying*, 29(4), 313-318.
- Robbinson, R.A. (1991). Death Anxiety, Death Competency and Self-Actualization in Hospice Volunteers, *The Hospice Journal*,7(4), 29-35.
- Roff, L.L., Butkeviciene, R. & Klemmack, D.L. (2002). Death Anxiety And Religiosity Among Lithuanian Health And Social Service Professionals, *Death Studies*. 26(9), 731-742.
- Sarıçam, H. & Güven, M. (2012). Özgüven ve Dinî Tutum, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(7), 573- 586.
- Sarıkaya, Y. & Baloğlu, M. (2016). The development and psychometric properties of the Turkish death anxiety scale (TDAS), *Death Studies*, 40(7), 419-431.
- Türk Dil Kurumu –[TDK], (2020). Salgın. Güncel Türkçe Sözlük içinde. <https://sozluk.gov.tr/> internet adresinden 16 Haziran 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Tomer, A. & Eliason, G. (1996). Toward a comprehensive model of death anxiety, *Death Studies*, 20(4), 343-365.
- Totan, T., İkiz, E. & Karaca, R. (2010). Duygusal öz-yeterlilik ölçeğinin Türkçeye uyarlanarak tek ve dört faktörlü yapısının psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 71-95.
- World Health Organization [WHO], (2020). Covid-19 Pandemic. [URL: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>] internet adresinden 19 Mayıs 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Wen, Y.H. (2010). Religiosity and death anxiety. *The Journal of Human Resource and Adult Learning*, 6(2), 31-37.